

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI PROFESSIONAL NUTQ FORMULALARINING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI

Xolboyeva Farida Abdushukurovna

xolboyeva.farida@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18545898>

Annotatsiya

Ushbu tezis ingliz va o'zbek tillaridagi professional nutq formulalarining lingvokulturologik va pragmatik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Ijtimoiy rol nazariyasi, nutq aktlari nazariyasi va Grice kooperatsiya prinsipi asosida tadqiqot madaniy kodlangan ifodalarning professional muloqotni qanday boshqarishini, odob-axloq qoidalarini qanday ifodalashini va ijtimoiy rollarni qanday aks ettirishini tahlil qiladi. Tahlil natijalari ingliz va o'zbek formulalari o'rtasidagi sezilarli farqlarni ko'rsatadi, bu esa individualistik va kollektivistik muloqot naqshlarini ochib beradi. Tadqiqot natijalari xalqaro biznes muloqoti va korporativ til bo'yicha ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: nutq formulalari, professional muloqot, lingvokulturologiya, pragmatika, ijtimoiy rollar, ingliz tili, o'zbek tili

Kirish

Professional muloqot — bu maxsus til sohasidir, unda nutq formulalari (speech formulas) asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular nafaqat ma'lumot yetkazish vositasi, balki ijtimoiy rollarni belgilash, odob-axloq qoidalarini ifodalash va madaniy normalarni amalga oshirish vositasi sifatida ham ishlatiladi. Ingliz va o'zbek tillarida biznes muloqotidagi formulalar turlicha ijtimoiy va madaniy me'yorlarni aks ettiradi: ingliz tili odatda to'g'ridan-to'g'ri, individual mas'uliyatga asoslangan kommunikatsiyani afzal ko'rsa, o'zbek tili hierarxiyaga hurmat, kollektiv muvofiqlik va noaniq, muloyim ifodalarni afzal ko'radi. Shu sababli, ushbu tadqiqot formulalarni lingvokulturologik va pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan.

Nazariy asos

Tadqiqot quyidagi nazariy yondashuvlarga tayangan:

1. Ijtimoiy rol nazariyasi (Parsons, Linton, Goffman): har bir professional rolning o'ziga xos ijtimoiy kutishlari va muloqot qoidalari mavjudligini ko'rsatadi. Goffman dramaturgik yondashuvni ilgari surib, professional muloqotdagi nutq formulalarini "sahnalashtiruvchi skriptlar" sifatida tavsiflaydi.
2. Nutq aktlari nazariyasi (Austin, Searle): har bir nutq formulaning illokutsion va perlokutsion vazifalari mavjudligi, ya'ni u nafaqat so'zlash maqsadini bildirishi, balki tinglovchiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ta'kidlaydi.
3. Grice kooperatsiya prinsipi: biznes formulalari qanday qilib muloqot samaradorligini, aniq ma'lumot yetkazishni va odob-axloqni saqlashini tushuntiradi.
4. Lingvokulturologiya (Maslova, Stepanov): nutq formulalari madaniy kodlar va konseptlarni ifodalaydi, ya'ni ular jamiyatning qadriyatlari va ijtimoiy kutishlarini aks ettiradi.

Metodologiya

Tadqiqot uchun 120 nutq formulasi to'plandi: 60 ta inglizcha va 60 ta o'zbekcha. Formulalar quyidagi ijtimoiy rollarga bo'lingan:

- Rəhbər–xodim (superior–subordinate)
- Hamkasblar o'rtasida (peer-to-peer)

- Mijoz bilan muloqot (client interaction)
- Jinsiy xususiyatlar bilan bog'liq formulalar (gender-sensitive communication)

Har bir formulani quyidagi mezonlar bo'yicha tahlil qilindi:

- Pragmatik funksiyasi (so'zlash maqsadi va tinglovchiga ta'siri)
- Lingvistik tuzilishi (sintaksis, leksika, yumshatish vositalari)
- Madaniy kodlash (ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar, hurmat ko'rsatish shakllari)

Metodlar: taqqoslashli-deskriptiv va korpus tahlili, bu formulalardagi madaniy va ijtimoiy xususiyatlarni aniqlashga yordam berdi.

Natijalar

Ingliz tili:

- Formulalar aniq, to'g'ridan-to'g'ri va individual javobgarlikni aks ettiradi.
- Misollar: *"I would appreciate it if you could review this report."*, *"Please provide feedback by Friday."*

- Strategiya: vazifa bajarilishiga urg'u, samaradorlik, vaqtni tejash.

O'zbek tili:

- Formulalar muloyim, ierarxiyaga hurmat va kollektiv muvofiqlikni aks ettiradi.
- Misollar: *"Hurmatli janob, iltimos, ushbu hisobotni ko'rib chiqishingizni so'rayman."*
- Strategiya: ijtimoiy muvozanatni saqlash, hurmat ko'rsatish, konfliktlarni oldini olish.

Jadvalli qiyosiy tahlil:

Ijtimoiy rol	Ingliz formulasi	O'zbek formulasi	Pragmatik vazifa	Madaniy xususiyat
Rəhbər-xodim	Could you review this report?	Hurmatli janob, iltimos, hisobotni ko'rib chiqing	Talab, hurmat	Ierarxiya
Hamkasblar	Let's coordinate on this task	Shu vazifani birga muvofiqlashtiramiz	Hamkorlik	Kollektivizm
Mijoz	Looking forward to your response	Javobingizni kutib qolaman	Oldindan bildirish, hurmat	Mijozga hurmat
Jinsiy xususiyat	Madam, may I ask...?	Xonim, iltimos so'rayman	Hurmat bilan so'rash	Gender va ijtimoiy hurmat

Muhokama

Natijalar Goffman dramaturgik yondashuvi bilan uyg'un: nutq formulalari ijtimoiy rollarni "sahnalashtiruvchi skriptlar" sifatida ishlaydi.

- Ingliz: individualizm, samaradorlik, to'g'ridan-to'g'ri ifodalar.
- O'zbek: kollektivizm, ierarxiya, muloyim va kontekstga mos ifodalar.

- Pragmatik vazifa: professional muloqotda hurmatni saqlash, vazifa bajarilishini ta'minlash, ijtimoiy normalarni amalga oshirish.

Nutq formulalari ijtimoiy rollarni o'rgatadi, professional muloqot qoidalarini mustahkamlaydi va kommunikativ samaradorlikni oshiradi.

Xulosa

- Nutq formulalari ijtimoiy rollar va madaniy normalarning asosiy vositalaridir.
- Ingliz formulalari: samaradorlik va individual javobgarlik.
- O'zbek formulalari: kollektiv muvofiqlik va ierarxik hurmat.

Tadqiqot natijalari xalqaro biznes muloqoti, korporativ til va o'quv dasturlari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford.
2. Searle, J. R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge.
3. Grice, H. P. (1975). *Logic and Conversation*. New York.
4. Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York.
5. Parsons, T. (1951). *The Social System*. London.
6. Linton, R. (1936). *The Study of Man*. New York.
7. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva.
8. Stepanov, Yu. S. (2004). *Cultural Codes in Language*. Moskva.
9. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford.
10. Sitora Ruziyeva "NARRATIVE VOICE AND AGENCY: LINGUISTIC CHOICES IN IAN MCEWAN'S ATONEMENT WITH AN EMPHASIS ON EDUCATIONAL ASPECTS." *Revista on Line De Política e Gestão Educacional*, 2025.
11. G'oyibova Sevara Komil qizi, & Ruziyeva Sitora Asrorovna. (2026). Issues in Translating Animal-Name Phraseological Units in Uzbek and English. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 6(1), 7–11. Retrieved from <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/15339>
12. Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Abdiyeva Zahro Normamat qizi, & Ruziyeva Sitora Asrorovna. (2026). SOMATIC PROVERBS AND CULTURAL PERSPECTIVES: A CROSS-LINGUISTIC ANALYSIS OF UZBEK AND ENGLISH. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 6(1), 1–6. Retrieved <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/15338>
14. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.